

лосных): «Як жывыя, зоры-сведкі // У нябеснай у купелі; // Патанулі далі ў белі, // Засвяціліся палеткі» [7, с. 68]. Тут задзейнічаны ўспамін пра зіму, цішыню якой парушыла рэха.

З прычыны таго, што «творы сімвалізму сугестыўныя і здольныя аказваць унушальнае ўздзеянне самой музыкай верша і мнагазначнасцю паэтычнага слова» [1, с. 402], меладычнасць мастацкага твора мае прамое дачыненне да эстэтычнага пераасэнсавання рэчаіснасці. Сімвалізм валодае прагнастычнымі мажлівасцямі, і музыка яму ў гэтым спрыяе ў поўнай меры. Прычына ў тым, што мелодыя ўтвараецца з гукаў, кожнаму з якіх у літаратуры надаецца колеравая характарыстыка. Нездарма ў свой час А. Рэмбо звязваў кожны гук з пэўным колерам.

Вялікае значэнне для сімвалісцкай па скіраванасці творчасці Я. Купалы пачатку — сярэдзіны XX ст. мае уплыў імпрэсіяністычных тэндэнцый, выяўленых у пленэры (святлопаветраным эфекце), фіксацыі «спыненага імгнення», сугестыўнасці, мажорным ці мінорным настроі твора. А сам феномен сімвалізму звязаны з візуальнай і аўдыяльнай формай успрымання твораў і адметнай мысленчай пераапрацоўкай сімвалу праз прызму перажывання, эмоцыі і, безумоўна, рэфлексіі.

Літаратура

1. Боров, Ю. Б. Эстетика. Теория литературы: энциклопедический словарь терминов / Ю. Б. Боров. — М.: ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2003. — 576 с.
2. Васючэнка, П. В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / П. В. Васючэнка. — Мінск: МДЛУ, 2004. — 155 с.
3. Васючэнка, П. В. Ключавыя вобразы-сімвалы ў драматургіі Я. Купалы / П. В. Васючэнка // Янка Купала і Якуб Колас у літаратурным працэсе Беларусі. — Мінск: МДП імя А. Горкага, 1993. — С. 18–22.
4. Гарин, И. И. Проклятые поэты / И. И. Гарин. — М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2003. — 848 с.
5. Клімуць, Я. І. Уводзіны ў літаратуразнаўства. Маст. твор / Я. І. Клімуць. — Магілёў: УА «МДУ імя А. А. Куляшова», 2010. — 56 с.
6. Кобылинский, Л. Л. (Эллис) Русские символисты / Л. Л. Кобылинский (Эллис). — Томск: изд-во «Водолей», 1998. — 288 с.
7. Купала, Я. Адвечная песня. Вершы і паэмы / Я. Купала. — Мінск: Маст. літ., 2001. — 351 с.
8. Купала, Я. Вершы / Я. Купала. — Мінск: Маст. літ., 1988. — 270 с.
9. Купала, Я. Збор твораў: у 6 т. / Я. Купала. — Мінск: Выд-ва АН БССР, 1961. — Т. 2: Вершы і паэмы, 1908–1910. — 461 с.

Вольга Губская (Мінск)

РАМАН М. ГАРЭЦКАГА «ВІЛЕНСКІЯ КАМУНАРЫ»: ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ПРАЗ ПРЫЗМУ СУЧАСНАСЦІ

Мастацкі тэкст ужо даўно стаў аб'ектам навуковага даследавання. Як прадмет літаратурнага аналізу ён праходзіць розныя этапы — ад фіксацыі навуковага факта, да яго інтэрпрэтацыі. Пры гэтым, як адзначае В. Цюпа, «аналітычная работа літаратуразнаўцы мае тры арыенціры: аб'ектыўную

дадзенасць тэксту, суб'ектыўную дадзенасць эстэтычнага перажывання, а таксама інтэрсуб'ектыўную зададзенасць сэнсу, які перажываецца» [4, с. 17].

Аднак, ці магчыма сродкамі навукі спасцігнуць мастацкае цэлае? Ці карэктна без прысутнасці творцы сцвярджаць мастацкую канцэпцыю феномена культуры? Ды і ўвогуле, хто ёсць «аўтар мастацкага твора»? Развагі пра прызначэнне, каштоўнасць і інтэрпрэтацыю літаратуры ўваходзяць сваімі каранямі ў глыбокае мінулае Грэцыі і Рымскай імперыі і не спыняюцца па сённяшні дзень.

Інтэрпрэтацыя (лат. *interpretatio* — тлумачэнне) «звязана з перакладам выказвання на іншую мову (у іншую сяміятычную сферу), з яго перакадзіроўкай (калі карыстацца тэрмінам структуралізма), — адзначае В. Халізеў. [3, с. 68]. Цікава тое, што і спосабы інтэрпрэтацыі, тлумачэння зместу мастацкага твора як прадмета даследавання не носяць статычны характар. Так, калі першапачаткова літаратурны твор разглядаўся як мастацкая каштоўнасць якая існуе сама па сабе, ці, у крайнім выпадку, у сістэме аналагічных феноменаў культуры, лінейна папаўняючы рад, то сучаснае літаратуразнаўства прапаноўвае паглядзець на літаратурны твор як на «кампанент сістэмы, у якой ён знаходзіцца ва ўзаемадзеянні з рэцэпіентам» [1, с. 239]. Такім чынам, твор пачынае разглядацца даследчыкамі як гістарычна адкрытая з'ява, каштоўнасць і сэнс якой гістарычна рухомыя, зменлівыя і паддаюцца пераасэнсаванню. Менавіта ў гэтым заключаецца сутнасць рэцэптыўнага падыходу да аналізу мастацкага твора.

Бясспрэчная думка аб тым, што любы мастацкі твор патрабуе пэўнай «перакадзіроўкі», пастаянна новага прачытання, адпаведнага светаразуменню сучаснага грамадства, якое ўсе больш імкліва развіваецца. Вялікую запатрабаванасць у гэтым маюць творы, да якіх даследчыкі па розных прычынах (адной з якіх можа быць неактуальнасць тэмы, напрыклад, — рэвалюцыйная тэматыка) не звярталіся дзесяцігоддзямі. Сярод такіх твораў — раман М. Гарэцкага «Віленскія камунары».

Нягледзячы на тое, што творчасць класіка беларускай літаратуры М. Гарэцкага нельга назваць маладаследаванай, бо да розных пытанняў гарэцказнаўства звяртаюцца навукоўцы падчас Гарэцкіх чытанняў, якія праводзяцца штогод, пачынаючы з 1992 г.; актыўна даследуецца «малая проза», аповесці пісьменніка («Скарбы жыцця», «Сібірскія абразкі», «Дзве душы», «Ціхая плынь»), драматычны твор «Антон», раман «Камароўская хроніка», недастаткова даследаваным застаецца раман М. Гарэцкага «Віленскія камунары» (1931–1932), які патрабуе грунтоўнага прачытання, адпаведнага новым гістарычным падыходам і метадалагічным прынцыпам.

Як варыянт, новая інтэрпрэтацыя рамана М. Гарэцкага «Віленскія камунары» можа грунтавацца на нараталагічным і гісторыка-функцыянальным метадах, што дазваляе разгледзець твор як з'яву эстэтычнай камунікацыі з розных бакоў: гісторыка-функцыянальнае даследаванне выявіць наяўнасць разнапланавых інтэрпрэтацый мастацкага твора і змену яго рэцэпцыі ў працэсе

змены гістарычных эпох, а нараталагічны аналіз дасць падставы для ўзнікнення новых інтэрпрэтацый праз вызначэнне найбольш значных аспектаў тэксту.

Мастацкі тэкст — раман «Віленскія камунары» — варта вывучаць як дыкурс: маўленне, звязанае з асобай таго, хто гаворыць. Аналіз дыскурсу выдатнага пісьменніка можа быць ключом да вывучэння чалавека, грамадства і цэлага свету, што адлюстроўваюцца ў мастацкім творы. Дыялог-творчасць як агульная стратэгія М. Гарэцкага-празаіка можа разглядацца як аснова рамана. Вялікую значнасць пры гэтым можа мець выяўленне моўнай дынамікі, якая адлюстроўвае розныя фактары індывідуальных і сацыяльных кантэкстаў і ўплывы іх на раманную форму. Тэкст твора такім чынам прадстаўляецца як вынік і працэс маўленчага ўзаемадзеяння аўтара са светам, той эпохай, якая ўплывала і на фарміраванне аўтарскага светаўспрыняцця, і на яго светаразуменне.

Не толькі цікавым, але неабходным з’яўляецца аналіз розных поглядаў на даследуемы раман, так званае вывучэнне дыялогу «аўтар — чытач» у змене гістарычных эпох. Такі своеасаблівы «гістарычны дыялог» не толькі дазваляе зразумець эвалюцыю думкі ў дачыненні да трактоўкі рамана «Віленскія камунары», але і дае магчымасць вызначыць «інтэрпрэтацыйныя вузлы» твора («вузлы» жанру, тэматыкі, канфлікту, акту аповеду), успрыняцце якіх відазмяняецца ў працэсе змены культурна-гістарычных эпох.

Агляд пазіцый літаратуразнаўцаў па акрэсленых пытаннях лагічным будзе пачаць з аналізу прац 1959 г. — часу рэабілітацыі М. Гарэцкага. Галоўнай задачай і фундаментальным плёнам даследчыкаў той пары было вяртанне да чытача, вяртанне ў еўрапейскую культуру імя беларускага пісьменніка Максіма Гарэцкага, якое з прычыны палітычных абставін 1930-х гг. было выкраслена з літаратуры.

Але нельга пакінуць без увагі той факт, што ў першы збор твораў М. Гарэцкага «Выбранае» (1960) «Віленскія камунары» ўключаны не былі. Выданне суправаджалася прадмовай А. Семяновіча, у якой даследчык сцвярджае наступнае: «Літаратурная спадчына Максіма Гарэцкага невялікая. Яна складаецца з якіх двух дзясяткаў апавяданняў, некалькіх аповесцей, запісак і шэрагу невялікіх сцэнічных твораў. Яго праму належыць таксама літаратуразнаўчая праца “Гісторыя беларускае літаратуры” (Вільня, 1920; Мінск, 1924, 1926 гг.) ... Шмат якія творы М. Гарэцкага для нашага часу гучаць ужо архаічна, яны не могуць задаволіць сучаснага чытача ні сваім зместам, ні эстэтычнымі якасцямі» [2, с. 3]. У прадмове істотна заніжаны вартасці твораў М. Гарэцкага; зусім не згадваюцца раманы «Віленскія камунары», «Камароўская хроніка», драматызаваная аповесць «Антон», публіцыстычныя творы, перакладчыцкая і педагагічная дзейнасць пісьменніка.

Аднак хуткасць і глыбіня спасціжэння класічнага тэксту навукоўцамі 1960-х — 1980-х гг. захопляе: напачатку гэта нарматыўныя палажэнні пра тое, што галоўнай задачай Гарэцкага-пісьменніка было стварэнне вобраза камуніста, пераўтваральніка жыцця на новых сацыяльных і палітычных асновах, а сам раман — гэта суровая летапісная праўда пра «змаганне за Кастрычнік». Пазней,

у 1980-я гг. — сцвярджэнне (найперш А. Адамовічам) Гарэцкага як аўтара рэалістычнай прозы з экзістэнцыяльным светаадчуваннем, што выявілася таксама і ў рамане «Віленскія камунары».

Так, у 1980 г. А. Адамовіч, засяроджваючыся на абставінах напісання «Віленскіх камунараў», падкрэсліваў, што многае яшчэ ў творчай спадчыне пісьменніка застаецца не разгледжаным і не ацэненым па-сапраўднаму (кніга «Браму скарбаў сваіх адчыняю»); М. Стральцоў адзначаў смелую форму твора, у якой, на яго думку, ёсць «аглядка» на авантурныя сюжэты (артыкул «Чалавек з Малой Багацькаўкі», 1984); Л. Корань пісала аб вымушанай гісторыка-рэвалюцыйнай трактоўцы зместу «Віленскіх камунараў» (артыкул «Максім Гарэцкі», 1996); Д. Бугаёў указваў на неабходнасць перачытаць творчую спадчыну М. Гарэцкага без аглядкі на ідэалагічныя догмы і цензурныя забароны (артыкул «Аплачана жыццём», 2003); І. Чыгрын адкідваў традыцыйны погляд на камуністаў у рамане і сцвярджаў, што гэта ахвяры тэорыі (кніга «Паміж былым і будучым», 2003); М. Мушыньскі прапанаваў пры ацэнцы рамана, поруч з меркаваннямі палітычнага характару, больш увагі надаваць вывучэнню вобразнай сістэмы твора (кніга «Падзвіжнік з Малой Багацькаўкі», 2008).

Такім чынам, праз сукупнасць «знешніх дыялогаў», якія ствараюць «гістарычны дыялог» становіцца відавочнай традыцыя, на якую абавіраліся «рэальныя чытачы» для інтэрпрэтацыі рамана. Спачатку гэта стандартная фіксацыя і вызначэнне ролі рамана ў літаратурнай прасторы, дарэчы, даволі прадказальная. Пазней жа становіцца відавочным, што трактоўкі рамана М. Гарэцкага «Віленскія камунары» набываюць неадназначны характар, адрозніваюцца і падыходы да аналізу твора, яго «інтэрпрэтацыйных вузлоў», што дае магчымасць увесці твор не толькі ў сучасны літаратурны кантэкст, але і паказаць яго адметнасць на фоне сусветнай літаратуры.

Варта падкрэсліць, што раман «Віленскія камунары» — дыялог пісьменніка з гісторыяй, грамадствам і самім сабой, і менавіта гэты дыялог дае нам больш інфармацыі, чым непасрэдная сістэматызацыя матэрыялу па гісторыі і творчасці пісьменніка. Такі падыход да інтэрпрэтацыі твора, заснаваны на адзінстве гістарызму і дыялагізму як двух узаемазвязаных метадалагічных падыходаў, выводзіць на неабходнасць перагляду жанравай спецыфікі рамана, засяроджвае ўвагу на жанравым наватарстве М. Гарэцкага ў «Віленскіх камунарах».

Калі прасачыць за станаўленнем жанру рамана ў беларускай літаратуры 1920–1930-х гг., навідавоку адметнасць твора М. Гарэцкага «Віленскія камунары» (1931–1932). Яна заключаецца ў наватарскім і арганічным спалучэнні М. Гарэцкім жанравых прыкмет рэалістычнага і авантурнага рамана, элементаў мастацкага вымыслу і дакладнай гісторыка-дакументальнай інфармацыі, у наяўнасці аўтарскіх адсылак да кантэксту еўрапейскай літаратуры. Такія адсылкі з’яўляюцца найперш дзякуючы амбівалентнаму вобразу галоўнага героя — Мацея Мышкі, вобразу наватарскаму для «гісторыка-рэвалюцыйнага» рамана. У гэтым персанажы з асаблівай яскравасцю паядноўваюцца розныя

жанрава-стылёвыя пачаткі рамана: герой, які карэнным чынам адрозніваецца ад традыцыйных персанажаў свайго часу, прызначаны аўтарам адыгрываць ролю асаблівага хранікёра-летапісца.

М. Гарэцкі апелюе да архетыпа трыкстара, які ў еўрапейскай літаратуры XVII ст. трансфармаваўся ў вобраз пікаро. Традыцыйна міфалагічны вобраз трыкстара па сутнасці сваёй супрацьлеглы вобразу культурнага героя, таго міфічнага персанажа, які прымае непасрэдны ўдзел у стварэнні свету, а потым і ва ўладкаванні жыцця. У дачыненні да вобраза літаратурнага героя твораў савецкага перыяду (у тым ліку і рамана М. Гарэцкага) паняцце «трыкстар» дастаткова трансфармаванае, а сувязь яго з міфалогіяй даволі ўмоўная. У ім увасоблена сіла цынізму, неабходная для выжывання ў складаных, не заўсёды зразумелых, завуалюемых умовах савецкага грамадства. Адсюль камізм і займальнасць формы, без якіх немагчыма адлюстравіць рэальнасць, якая не ўкладваецца ў рамкі афіцыйнага дыскурсу.

Суадносіны аўтарскага голасу і кругагляду з голасам і кругаглядам героя ў даследуемым творы па сваёй сутнасці блізкія і да міфалагічных — культурнага героя і трыкстара. Паколькі апісаныя ў рамане гістарычныя падзеі і жыццё народа ў часы рэвалюцый вызначаюцца хаатычнасцю, вобраз галоўнага героя ў пэўныя моманты набывае рысы трыкстара па волі лёсу. Пры гэтым вобраз Мацея Мышкі дуальны, яго двойніком ці спадарожнікам, які знаходзіцца па-за межамі твора, выступае сам аўтар.

Уменне ўбачыць наяўнасць другой «падзеі», усведамленне «непрамога» значэння вобраза галоўнага героя, а таксама сэнсавай шматслойнасці яго маўлення з'яўляецца ключом да адекватнага разумення стылю рамана М. Гарэцкага «Віленскія камунары».

«Віленскія камунары» М. Гарэцкага — адзін з першых раманаў класічнай беларускай літаратуры з сінтэтычным спалучэннем розных жанравых дыскурсаў. У ім разам з элементамі сацыяльна-палітычнага, сацыяльна-бытавога, хранікальнага і аўтабіяграфічнага раманных дыскурсаў выразна прасочваецца стылістыка авантурна-прыгодніцкага твора. Такім чынам, раман «Віленскія камунары» становіцца знакавым для беларускай літаратуры.

На фоне авантурнага, займальнага сюжэта ў творы М. Гарэцкага адзначаецца наяўнасць рэальных імёнаў выбітных дзеячаў палітычнага і літаратурнага жыцця, гістарычная дакладнасць шэрагу эпізодаў. У сітуацыі росквіту сацыялістычнага рэалізму такая сінтэтычная жанравая форма сведчыць пра вяртанне беларускай літаратуры 1930-х гг. у еўрапейскую літаратурную прастору 1-й пал. XX ст.

Вышэйшай прыведзеная інтэрпрэтацыя рамана «Віленскія камунары» даказвае, што М. Гарэцкі стварае такую літаратурную прастору, якая кожнаму дае магчымасць быць удзельнікам складанай літаратурнай падзеі пад назвай «твор», прыводзіць да разумення таго, што неабходна схіляцца не толькі да аналізу падзей унутры сюжэта, але і вынесці гэтыя падзеі за межы твора, каб увайсці ў гістарычны кантэкст і прачытаць раман нанова.

Літаратура

1. Мельникова, Е. Г. Понятие рецепции: современные исследовательские подходы к анализу текстов культуры / Е. Г. Мельникова // Ярославский педагогический вестник. — Т. I (Гуманитарные науки). — 2012. — № 3. — С. 239–242.
2. Семяновіч, А. Максім Гарэцкі: [прадмова] / А. Семяновіч // Гарэцкі, М. Выбранае. — Мінск: Белдзяржвыд., 1960. — С. 3–5.
3. Хализев, В. Е. Теория литературы: учебн. для вузов / В. Е. Хализев. — М.: Высш. школа, 1999. — 397 с.
4. Тюпа В. И. Анализ художественного текста: учебн. пособие / В. И. Тюпа. — М.: Академия, 2009. — 331 с.

Алена Ярмоленка (Гомель)

МАСТАЦКІ ВОБРАЗ СІРАТЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

У сусветнай мастацкай літаратуры можна знайсці нямала класічных вобразаў загубленага маленства, няшчаснай долі беспрытульнага маленькага чалавека, які сваім уласным лёсам адлюстроўвае жыццё тагачаснага грамадства. У англійскай літаратуры — гэта вобразы Олівера Твіста і Дэвіда Каперфільда, створаныя Ч. Дзікенсам, у французскай літаратуры — Гаўроша, героя рамана В. Гюго «Адрынутыя», маленькага беспрытульніка і бадзягі Гекельберы Фіна з амерыканскай літаратуры. Што датычыцца ўсходнеславянскай літаратурнай традыцыі, то тут найбольшую папулярнасць мае фальклорны вобраз сіраты, які па-свойму асэнсоўваюць рускія, беларускія і ўкраінскія пісьменнікі. У рускай літаратуры найбольш вядомыя вобразы М. А. Някрасава з вершаў, прысвечаных рускім дзецям, — «Дзядзька Якаў», «Плач дзяцей», «Сялянскія дзеці», паэмы «Каму на Русі жыць добра». Жыццё сіраты, яго адзіноту і беспрытульнасць, выдатна адлюстравалі ўкраінскі паэт Т. Шаўчэнка ў вершах «Доля», «Думка (Тяжко-важко в свеі жыці)» і інш.

Лёс народа і сірочая доля дзіцяці непарыўна звязаны і ў творчасці класікаў беларускай літаратуры Я. Купалы, Я. Коласа, М. Гарэцкага. Кожны з іх выказвае свой погляд на праблему, дае сваю характарыстыку героя, плённа выкарыстоўваючы здабыткі сусветнай літаратуры. Аднак у аснове створаных мастацкіх вобразаў ляжыць традыцыйны фальклорны вобраз сіраты. Можна сказаць, што гэты вобраз сімвалізуе беларускі народ, з'яўляецца адлюстраваннем яго менталітэту, нацыянальнай адметнасці і ідэнтычнасці. У беларускай літаратуры пачатку XX ст., як у ніякай іншай, намалявана душа беднага дзіцяці, якая прагне ласкі, клопату і духоўнага развіцця. Замест гэтага яно, як і яго народ, павінна змагацца за выжыванне, за акраец хлеба і ненадзейны прытулак, якога могуць пазбавіць у любы момант.

Вобраз беспрытульнага сіраты паўстае са старонак вершаў Я. Купалы. Журботны і тужлівы настрой верша «Песня сіроткі» (1906–1912) адпавядае настрою песеннага фальклору беларусаў. Аўтар не проста спачувае герою, але на яго прыкладзе стварае малюнак жыцця народа-сіраты, які таксама згубіў